

Jiří Kopica
Boj o pohraničí
Demonstrace
4. března 1919
v Československu

MĚSTO KADAŇ 2013

522 T 233

Autor: © Jiří Kopica, 2013
Vydavatel: Město Kadaň, 2013

ISBN: 978-80-904493-8-1

Obsah

Úvodní slovo	6
Vznik Československa	8
Život v provincii Deutschböhmen	14
Proč se demonstrovalo	20
Demonstrace 4. března 1919 v Kadani	24
Střety v dalších městech	35
Právní dohry	41
Propagandistické zneužití	45
Závěr	47
Použitá literatura a prameny	49
Poděkování	50

Úvodní slovo

Dne 4. března 1919 proběhly v Kadani a v dalších městech tehdejšího německého pohraničí velké demonstrace. Protestující čeští Němci v nich dávali najevo svou nelibost nad tím, že by se po konci první světové války měli stát občany nově vzniklé Československé republiky. V mnoha městech se demonstranti střetli s československými vojáky, kteří německá města obsadili během listopadu a prosince předcházejícího roku. V některých městech došlo ve víru vášní ke střelbě, jež měla za následek 56 zastřelených demonstrantů a vojáků československé armády.

Nejtragičtější následky měl střet v Kadani, kde bylo zastřeleno 24 demonstrantů. Tato událost představovala v životě města nesmazatelnou stopu, která se jítřila po každé, když si obyvatelé připomínali tuto tragickou událost. Na zastřelené demonstranty se vzpomínalo jako na Märzgefallene, Březnové padlé, a v průběhu let získali aureolu mučedníků českých a později sudetských Němců. Byli vnímáni jako první oběti československé zvůle ve vztahu k jejich národu. Jejich smrt získala propagandistický náboj, jenž byl zneužit v boji sudetských Němců proti Československé republice.

Tato kniha nehledá vinu jen na české anebo německé straně. Snaží se o vysvětlení tehdejších událostí, aby se jednou provždy ukončil věčný spor o to, kdo za vše může. Jak se budete moci dočíst, vina byla na obou stra-

nách a bylo by vhodné takto k tomu i v budoucnu přistupovat.

Dnešní doba by měla mít na paměti především jednu věc, a sice že zemřelo mnoho lidí. Byly to oběti politických vášní, které když překročí určitou mez, nikdy nekončí jinak než smrtí.

Vznik Československa

Snahy o česko-rakouské vyrovnání se objevily v průběhu druhé poloviny 19. století a jako červená nit se táhly českou politikou po celou dobu zbývající existence Rakouska-Uherska. Češi tak reagovali na snahy českých Němců, kteří nelibě sledovali vrůstající sílu a s tím spojené požadavky českého národa. Němečtí politici se rozhodli čelit tomuto „českému nebezpečí“ tím, že chtěli rozdělit české země na německé a české národnostní oblasti, které by byly na sobě politicky nezávislé. Německým politikům se toto řešení nedařilo prosadit, neboť český národ se stal postupně významnou silou v Předlitavsku a Vídeň jeho přijetím nechtěla riskovat hospodářské problémy, které by se z českého popudu zajisté objevily.

Do tohoto sporu spadají známé boje o punktace, případně právně-politický spor o historickou či státoprávní podobu hranic českého území.

Česká snaha o vytvoření hranic samosprávného státu vycházela z tak zvaného historického práva. Z tohoto pohledu měly být hranice státu vymezeny podle historických hranic českého území. Díky tomu by se pod „vliv“ Čechů dostaly i německé pohraniční oblasti, což bylo pro české Němce něco nemyslitelného. Proto prosazovali státoprávní pohled na věc. Chtěli vytvořit samosprávné celky podle toho, jak je území národnostně rozděleno. V hranicích historických Čech by tak vznikly dva nezávislé celky, německý v pohraničních oblastech a čes-

ký ve vnitrozemí. To bylo zase nemyslitelné pro české politiky, neboť by tak připustili rozdělení historického území Čech.

Výše uvedené spory gradovaly za 1. světové války. Vídeňská vláda nebyla Čechům (až na výjimky) nikdy příliš nakloněna, ovšem za válečných let, kdy potřebovala v zázemí klid pro válečné úsilí, se její ne zrovna přátelské naladění proměnilo přímo v nepřátelský vztah. Byl rozpuštěn český sněm, díky čemuž přestala mít vnitřní samospráva alespoň do určité míry demokratický charakter. Dále byli zatčeni čeští politici, kteří se projevovali příliš nacionalisticky (Rašín, Kramář).

Vrcholem se však stalo nařízení vídeňské vlády, kterým byla uznána českými Němci vyhlášená provincie Deutschböhmen (21. ledna 1918). Tímto aktem mělo dojít k rozdělení českého území na 11 samosprávných krajů podle národnostního určení s platností od 1. 1. 1919. Čechy se tak měly rozdělit podle státoprávního uspořádání, o které již několik desítek let usilovali čeští Němci a vždy zatím marně. Toto byla poslední kapka. Do té doby bylo stále poměrně hodně českých politiků, kteří se nechtěli s Vídní rozejít úplně, avšak nyní díky tomuto plánovanému nařízení jich zbylo už popravdě hodně poskrovnu.

Proto se nelze divit, že pro český národ byl 28. říjen největším vysvobozením. Počátkem roku 1918 se zdálo, že český národ boj o celistvost historického území prohrál, ale nyní po vyhlášení samostatné republiky se stal vítězem.

Zatímco Češi uvítali vznik Československa jako národní spásu, Němci v Čechách ho vnímali jako naplněnou noční můru. V boji o svrchovanost svého území

najednou prohráli, a to navíc ve chvíli, kdy se zdálo, že vítězství je na dosah. Existence německého pohraničí v rámci českého státu pro ně byla nemyslitelná. Nemohli připustit fakt, že se najednou z „panského“ národa, kterým v Čechách před válkou byli, stanou národem, který bude muset „poslouchat“.

Provincie Deutschböhmen byla poprvé vyhlášena již 21. ledna 1918 jako reakce na českou Tříkrálovou deklaraci, kterou čeští poslanci v rámci říšského sněmu požadovali autonomii pro Čechy a Slováky v rámci jednoho státu Rakouska-Uherska.

Opětovně byla provincie Deutschböhmen vyhlášena 21. října 1918, tentokrát už ve zcela jiném politickém ovzduší. Na začátku roku čeští Němci vyhlásili provincii za příhodných podmínek, neboť zde existovala šance na německé vítězství ve válce. Ovšem v říjnu stálo Rakousko-Uhersko před porážkou, čehož si byly všechny národy v monarchii vědomy.

Jako poslední pokus o záchranu státu vyhlásil císař Karel II. dne 16. října dekret o federalizaci. Jednotlivým národům monarchie se mělo dostat autonomie, po které tolik toužily. Ovšem bylo pozdě. Čechům už autonomie nestačila, když na dosah byla samostatnost.

Tohoto faktu si byli vědomi i čeští Němci, a proto jako reakci na dekret o federalizaci vyhlásili samostatnou provincii Deutschböhmen. Prohlásili tak české Němce za autonomní národ v rámci českého území (Böhmen). Chtěli tak předejít tomu, že by se po vyhlášení samostatnosti českého (československého) státu, stali pouze jednou z jeho částí, která by musela poslouchat centrální vládu v Praze. Ve svém prohlášení se však nerozešli

s Rakouskem-Uherskem, neboť se nechtěli stát tím prvním, kdo starou monarchii rozbije. Věděli, že tento akt brzy udělá Praha, a tak čekali. Když poté bylo 28. října vyhlášeno samostatné Československo, viník byl už na světě. Proto ihned následující den v říšské radě opětovně vyhlásili vznik provincie Deutschböhmen. Tentokrát už ale jako součást budoucího státu Německé Rakousko, jehož vznik se očekával každým dnem. Prohlášení z jedenadvacátého října nabylo své skutečné podstaty.

Hlavním městem se stal Liberec. Stalo se tak v tajné volbě, při níž poslanci z Teplic upřednostnili Liberec před Ústím nad Labem. Za svůj zákonodárný orgán považovali Prozatímní shromáždění ve Vídni. Zvolení zastupci z parlamentních voleb 1911 do něho automaticky přešli a měli zde zastupovat občany Deutschböhmen až do nových parlamentních voleb v Německém Rakousku, s kterými se počítalo někdy na počátek roku 1919.

Poslanci na svém zasedání přijali ústavu Deutschböhmen a tu ještě doprovodili proklamací, v níž jasně vyjádřili důvod vyhlášení a záměr, podle něhož se budou v budoucnu řídit: *„My poslanci, zvolení německým národem v Čechách na základě všeobecného a rovného práva hlasovacího, sjednotili jsme se na tomto předběžném zemském shromáždění, abychom na základě obecně uznávaného sebeurčovacího práva národů a na základě usnesení německo-rakouského Národního shromáždění zřídili v svých obvodech, v nichž sídlíme, řádnou správu, a tím svůj národ uchránili před cizí vládou a hospodářskou bídou.“*

Zároveň na tomto zasedání byla ihned sestavena tříčlenná zemská vláda provincie. Předsedou byl zvolen poslanec za Německou národní stranu (DNP) Rafael

Pacher. Jeho prvním náměstkem se stal předseda sociálních demokratů českých Němců rakouské sociální demokracie Josef Seliger, aby bylo zachováno politické rozložení sil, které se po právě proběhnuté válce ustavilo. Měl se tak především vyjádřit společný postup občanských stran v čele s DNP se sociální demokracií. Stranické půtky měly být odloženy a všechny strany měly vystupovat jednotně, aby se tak jasně manifestovala jejich politická vůle – nedopustit přičlenění Deutschböhmen k Československu. Druhým náměstkem se pak stal Wilhelm Maixner.

Rafael Pacher v čele vlády dlouho nepobyl. Krátce po svém zvolení byl totiž osloven předsedou centrální vlády ve Vídni K. Rennerem, zda by se nestal v jeho nové vládě ministrem školství. Pacher jeho nabídku přijal. To, že byl český Němec z Deutschböhmen ve vládě Německého Rakouska, mělo symbolizovat stanovisko německorakouské vlády – nárok Německého Rakouska na Deutschböhmen, a tím i na ostatní vzniklé německé provincie v Československu. Novým zemským hejtmanem byl 5. listopadu zvolen opět poslanec za Německou národní stranu Rudolf Lodgman von Auen.

Na vysvětlenou je nutno dodat, že kromě Deutschböhmen, vznikly ve stejné době i další provincie. Na poslance z Deutschböhmen navázali o den později i poslanci ze severu Moravy a ze Slezska a vyhlásili provincii Sudetenland s centrem v Opavě přináležející též do Německého Rakouska.

Kromě těchto dvou provincií, které neměly přímé hranice s mateřským státem, vznikly ještě další dvě. Na jihu a jihozápadě Čech 7. listopadu Böhmerwaldgau

s centrem nejprve v Českém Krumlově, později v Kaplicích, jež byla přímo přičleněna k Dolnímu Rakousku, a na jihu Moravy provincie Deutschsüdmähren s centrem ve Znojmě, která byla přímo přičleněna k Hornímu Rakousku.

Nově vzniklá československá vláda v Praze na vyhlášení provincie hleděla nelibě a žádnou takovou vládu neuznávala. Pohraničí českého území, byť zde žili čeští Němci, považovala za území nového státu a také podle toho hodlala postupovat.

Život v provincii Deutschböhmen

Na přelomu října a listopadu se sešli ke dvěma schůzkám zástupci československé vlády a představitelé Deutschböhmen. Obě dvě strany si uvědomovaly, že nejlepší bude se v klidu dohodnout na dalším postupu. Ovšem v tehdejších podmínkách to nebylo možné, neboť každá strana si trvala na svém. Československá na tom, že pohraničí je součástí nového státu, německá, že je na Praze nezávislé.

Obě vlády, v Liberci i v Praze, si nárokovaly výkon státní moci v pohraničí. Rozhodnutí, kdo území správně ovládne, záleželo na tom, kdo ho ovládne vojensky a udrží v něm pořádek.

Vláda Deutschböhmen krátce po svém vzniku uveřejnila provolání, v němž vyzývala občany provincie, aby začali vytvářet lidovou domobranu (Volkswehr). Těmito jednotkami se snažila jednak udržet pořádek v ulicích měst a zároveň počítala s tím, že domobrana bude působit jako hlavní obránce proti očekávanému československému obsazování pohraničí.

Nepokoje v ulicích vyvolávala katastrofální situace v zásobování. Jestliže za války bylo zásobování špatné, nyní byla situace ještě horší. Zásobovací cesty vedly z českého vnitrozemí, které ale kvůli sporu nic neposílalo. Lidé měli hlad a s nadcházející zimou se také nedostávalo uhlí na topení. Není proto divu, že lidé byli donuceni rabovat a krást, aby se uživil.

Kromě rabování se často objevovaly ve městech i sociální bouře, při nichž se dav dožadoval jídla. Proto vláda ustanovila domobranu, aby zajistila klid. Současně tak chtěla ukázat veřejnosti, že dokáže situaci zvládnout. Situace v zásobování byla však tak špatná, že někde rabovali a kradli i samotní představitelé domobran.

Jak již bylo uvedeno výše, vedle zajištění bezpečnosti na ulicích měla domobrana zabránit československým vojákům obsadit území Deutschböhmen.

Obsazování začalo počátkem listopadu 1918. Podnětem pro první větší akci byl fakt, že Němci na Mostecku zadržovali uhlí pro vnitrozemí, a proto se Praha rozhodla poslat tam 27. listopadu asi 200 československých vojáků, kteří měli zajistit opětovné dodávky do vnitřních Čech. Ať už byly následující události v Mostě způsobeny tím, že to byla první velká československá obsazovací akce, nebo jestli byl původ v tom, že si Němci chtěli ubránit to nejdůležitější, co v provincii měli, to už se zřejmě nikdy přesně nedozvíme. Jisté však je, že obsazování Mostu a okolí bylo jedinou akcí, kde mezi československými jednotkami a českými Němci došlo k většímu boji. Českoslovenští vojáci z Prahy přijeli na mostecké nádraží večer 27. listopadu, přičemž ho ihned obsadili. Místní Volkswehr očividně jejich postup neschvaloval a rozhodl se s vojáky bojovat. První přestřelky se strhly ještě v noci a boje se přenesly i do následujícího dne. Strílelo se prakticky celý den. Kromě pušek byly použity i kulomety. Německý odpor ustal až ve chvíli, kdy k večeru dorazily československým vojákům posily i se dvěma děly. Při bojích mělo padnout celkově deset lidí, devět Čechoslováků a jeden Němec.

Zabrání celé provincie trvalo do konce prosince a nikde nebylo už tak dramatické. Občas sice došlo k bojům, ovšem mrtvých, tak jako v Mostě, se už nikdy nedosáhlo.

Zajímavou výjimku představovalo Ústí nad Labem. Zde si městská rada československé vojsko dokonce sama pozvala. Chtěla tak ukončit neustálé rabování a sociální bouře v ulicích města. Když vojsko přijelo a uklidnilo situaci ve městě, nestáhlo se však zpět, jak městská rada předpokládala. Vojsko provedlo změny ve vedení města, kam dosadili československé zástupce a Ústí nad Labem se stalo dalším zabraným městem v Deutschböhmen.

Obsazování provincie probíhalo ve dvou liniích. V první německá kasárna a současně správu města obsazovali místní Čechoslováci, hlavně členové Sokola a demobilizovaní vojáci československé národnosti, kteří pak byli nahrazeni dorazivšími armádními jednotkami. Ty se skládaly z francouzských a italských legionářů či z Čechoslováků, kteří byli právě odvedeni do nově vytvořené československé armády. Ve druhé linii, pokud nebylo místní československé menšiny, obsadili město přímo vojáci z vnitrozemí. Rychlost jejich příchodu byla závislá na tom, jak rychle se Praze dařilo organizovat vojsko.

Důležitou roli v obsazování hrála železnice, tzv. Severní dráha, která vedla z Prahy přes Kralupy, Lovosice, Ústí nad Labem, Teplice a Chomutov na Karlovy Vary a dále na Cheb. Zemská vláda intenzívně pozorovala československý postup na této dráze, protože právě ona byla hlavním spojením do vnitrozemí, odkud proudily vojenské jednotky. Dne 23. listopadu pak už nezbývalo než konstatovat, že celá Severní dráha byla obsazena právě československými vojáky. Tím pádem byla provin-

cie odříznuta od zásobování a zároveň byla pryč jakákoliv šance na smysluplnou obranu. Nyní už mohly, a také proudily do provincie vlaky s československými jednotkami bez možnosti proti tomu cokoliv podniknout.

Do Kadaně přijeli vojáci na Štědrý den 1918. Od pěti hodin ráno začala být obsazována zajišťovacím oddílem vyslaným od 74. náhradního pluku z Jičína pod velením nadporučíka Třešňáka. Tento útvar čítal 150 mužů pod vedením 4 důstojníků. Místní domobrana nekladla žádný odpor a v klidu předala své vojenské vybavení. Zároveň opustila kasárna na hradě, kam se nastěhovalo československé vojsko.

Obsazení měst přineslo pro jejich německé obyvatele jeden příznivý a jeden nepříznivý důsledek. Lidé ocenili, že československé jednotky obnovily klid v ulicích měst. Nehrozilo již rabování, které probíhalo, popřípadě prakticky denně hrozilo, že probíhat bude, a to především ve větších městech.

Na druhou stranu s vojskem přišly i spory a ponižování civilního obyvatelstva. V Kadani se snažilo vedení radnice s velitelstvím posádky zpočátku vycházet dobře, ale nakonec se konfliktu zamezit nepodařilo. Vojáci začali provádět domovní prohlídky, odstraňovat symboly starého mocnářství a nahrazovat je československou symbolikou. Na to radnice reagovala tím, že 10. ledna jim přestala vydávat brambory z městských zásob. Následně odmítla provést opravu podlahy v kasárnách. Jak napsala v usnesení veliteli posádky, oprava je sice možná, ale jen v té části, po které nechodí českoslovenští vojáci.

A do sporů mezi vedením měst a veliteli jednotlivých posádek se přidaly ještě problémy, které cíleně vyvo-

lávalo mužstvo, prostí vojáci. Bylo to pro ně moc velké pokušení, než aby mohli odolat. Ve svém pohledu vrace-li českým Němcům jen to, co si zasloužili. Důstojníci se těmto přečinům snažili bránit, ale všechno uhlídat nešlo

Dne 2. ledna 1919 potkal Josef Kosch, kadaňský obchodník s dobyt看, pochodující vojáky, v jejichž čele hrála hudba. Stál klidně na rohu jednoho domu, když jeden okolo procházející voják na něho zavolal „nazdar“, pročež mu odpověděl také zvoláním. Voják ho uslyšel, přiskočil k němu a za okamžik ho obklopovala již celá skupinka vojáků. Byl donucen s nimi jít na náměstí, kde s odkrytou hlavou musel zpívat české národní písně a přitom na něj měli vojáci mířit bajonety a revolvery. Jeden voják mu přitom řekl: „*Ted' teprve uvidíte, komu jste se to dostali do rukou a jak s vámi naložíme.*“ Poté musel jít do kasáren na hrad. Zde mu měli opět nadávat a plivat na něj. Jeden z nich ho pak dokonce slovy „*tohle je za císaře Viléma a tohle za císaře Karla*“ začal pohlavkovat zprava a zleva. Postupně se s pohlavkovaním měli přidat i ostatní. Konec nastal, až když přišel důstojník, který to zarazil. Jak pak na radnici při stížnosti Josef Kosch uvedl, bylo mu 59 let, ve válce přišel o oba syny, z nichž jeden byl kapitánem. Synové se měli stát jeho oporou ve stáří. Místo toho se dožil takového jednání.

Tento příběh jsem zde neuvedl proto, abych ukázal, jak násilně si počínali českoslovenští vojáci při svém pobytu v pohraničí. Mým cílem je poukázat na skutečnost, jak bylo vojsko lidmi vnímáno. Při čtení podobných zpráv si je třeba uvědomit, že z hlediska pohledu na věc není pro člověka ani tak důležité, co se děje, jako to, co si myslí, že se děje. Následně se tak chová a jedná. Mám za to, že ne všichni vojáci se chovali stejně, ovšem to zde nehrálo žádnou

roli. Na základě těchto rychle se šířících zpráv obyvatelé pohraničí věřili, že každý voják se chová stejně, to znamená protiněmecky. Nejspíše často tomu i věřit chtěli, neboť to zapadalo do jejich obrazu situace. Za tohoto stavu věcí se pak nelze divit, že drtivá většina českých Němců neměla pozitivní vztah k nově vzniklé Československé republice. Vnímali ji totiž prostřednictvím chování a jednání vojáků v pohraničí, a čím bylo chování vojáků pro ně nesnesitelnější, tím větší propast se v jejich vnímání rozevírala.

Čechoslováci vnímali československý stát a tím i obsazení pohraničí jako spravedlnost, které se jim po letech konečně dostalo. Německé obyvatelstvo vnímalo novou republiku a její reprezentanty (vojáky) jako velkou nespravedlnost, proti které mluví dlouhá staletí německé tradice v pohraničí.

Zbývá dodat, že sídlo zemské vlády Deutschböhmen, Liberec, bylo obsazeno 14. prosince 1918. Většina členů vlády nečekala, až vojáci dorazí, a opustila město již dříve. Už 10. prosince byla vlada, nebo alespoň její část, v Žitavě v pruském Slezsku. Odtud se přesunula do Drážďan, kde chtěla zřídit své hlavní sídlo. Bylo to logické, protože z Drážďan není do Deutschböhmen daleko, což bylo výhodné pro spojení s provincií. Ovšem saská vláda jí neudělila povolení k pobytu. Německo, potažmo Sasko, se totiž nechtělo dostat do zbytečných sporů s Československem, protože vlastních problémů mělo dost a nechtělo si přidělovat nové kvůli problematice, která se ho přímo netýkala. Navíc k tomu Československo bylo podporováno Dohodou a na jakýkoliv spor by bylo pohlíženo touto optikou. Proto byla zemská vláda nucena, zajisté nerada, přesunout se do Vídně.

Proč se demonstrovalo?

Spouštěcím mechanismem pro březnové demonstrace se stal spor o volby do německorakouského Národního shromáždění (parlamentu) ve Vídni. Účastí obyvatel na těchto volbách chtěla vláda Deutschböhmen ukázat účastníkům mírové konference v Paříži, že se pohraničí necítí být součástí Československa, ale součástí právě nově vzniklého Německého Rakouska, v jehož parlamentu chtěla mít i zákonné zastoupení.

Jinou optikou se na situaci dívala Praha. Z politického hlediska bylo samozřejmé, že žádné podobné volby v pohraničí nesmí připustit, jelikož by tak před pařížskou konferencí popřela svůj nárok na daná území. Opět, ostatně jak je pro tuto dobu typické, se tu objevil již dříve uvedený problém. Obě strany stejnou věc cítily různě, přičemž každá z nich se cítila v právu. Z pohledu Prahy bylo správné zamezit volbám, z pohledu vlády Deutschböhmen bylo správné snažit se o jejich provedení.

Byla tu uvedena pařížská mírová konference a to, jak k ní obě strany vzhlížely. Totiž je důležité si uvědomit, že i když se spor odehrával v českém pohraničí, jeho výsledek byl závislý na tom, jak se ho rozhodnou vyřešit pánové na mírové konferenci. Tento fakt si obě strany uvědomovaly. Proto obě bohatě využívaly propagandistické postupy, které v samém pohraničí neměly žádný význam. Při jejich konání totiž šlo o ovlivnění pařížské mírové konference.

Dne 7. prosince 1918 dostalo vedení českých Němců od centrální vídeňské vlády informaci, že volby mají proběhnout v polovině února. Proto se začalo neprodleně s přípravami. Organizovaly se jednotlivé okresní volební komise nebo volební sdružení, které se skládaly ze zástupců všech politických uskupení, jež v Deutschböhmen kandidovaly.

Hlavním politickým heslem všech stran bez rozdílu bylo právo českých Němců na sebeurčení. Odvolávaly se tak na jeden z bodů amerického prezidenta Wilsona, podle něhož měl každý národ právo na to si určit, v jakém státě chce žít. (Dokud čeští Němci určovali průběh dění v českých zemích, nechtěli Čechům žádné právo na sebeurčení přiznat. Když se pak situace obrátila a hlavní slovo získali Češi, začali se čeští Němci na toto právo odvolávat. Ovšem Češi, kteří prakticky na jeho základě vytvořili svůj stát, ho zase nechtěli přiznat jim).

V prosinci panovala v provincii ještě víra, že volby bude možné uskutečnit. To samé však již nelze tvrdit o lednu, kdy všem zainteresovaným osobám začalo pomalu docházet, že Praha provedení voleb prostě nepřipustí, a pokud ano, tak v podmínkách, které v pohraničí panovaly, budou každé volby zkresleny, a tím pádem budou i neplatné.

Zemské vládě totiž přicházelo z vlastní provincie více a více stížností na bezpředmětnost předvolební agitace. Československé úřady jakoukoliv podobnou snahu tvrdě pronásledovaly, takže se nedalo mluvit o regulérních podmínkách.

Vedoucí představitelé českých Němců ve Vídni nakonec rozhodli, že příprava na volby bude pouze určitou

platformou pro rozdmýchávání agitace mezi lidmi za právo na sebeurčení. Ovšem samotné uskutečnění voleb nebylo možné, protože se předpokládalo, že československé úřady budou provedení voleb bránit. Do jednotlivých měst v pohraničí byla tajným spolupracovníkům vlády, kteří byly její prodlouženou rukou v provincii, poslána instrukce, aby se v přípravách na volby pokračovalo, jako by měly proběhnout normálním způsobem (to je to podnícení agitace za právo na sebeurčení). Zároveň se měli tito spolupracovníci připravit na to, že zástupci provincie budou určeni za pomoci nouzového paragrafu ve volebním zákoně. To znamenalo, že budou do Národního shromáždění jmenováni podle určitého klíče.

Tímto rozhodnutím se ještě více přilil olej do ohně. V pohraničí už byla situace napjatá k prasknutí díky každodenním sporům mezi vojáky a civilním obyvatelstvem. Díky pokračující předvolební agitaci byla v lidech živena víra, že se volby uskuteční. Byli tak drženi v plané naději, která neměla s realitou nic společného. A když se potom během demonstrací 4. března z té naděje natvrdo probudili, jejich vzednuté emoce, které se střetly s emocemi vojáků, už nebylo možno nijak kontrolovat.

Důležitou roli při vytváření výbušné situace sehrával i regionální tisk. Denně se v něm objevovaly články o právu českých Němců na sebeurčení. Vedle nich se hojně referovalo o všech sporech mezi obyvatelstvem a vojáky, které se odehrávaly v celém pohraničí.

Od 21. února se v novinách navíc začala objevovat propagandistická hesla, která tam přes své prostředníky nechala tisknout vláda Deutschböhmen. Všechna hesla byla v jednom duchu, dožadovala se práva na sebeurče-

ní. Například 27. února bylo v chomutovských *Deutsches Volksblatt*, které se samozřejmě distribuovaly i do Kadaň, otištěno toto zvolání: „*Teprve vykonání požadovaného PRÁVA NA SEBEURČENÍ ČESKÝCH NĚMCŮ nás zbaví potupných pout politického, národního a hospodářského útlatku.*“ Tato jednotná hesla pak byla ukončena 3. března, kdy byli vyzváni všichni příslušníci německého lidu všech měst a povolání, aby se dostavili následující den v hojném počtu na svá náměstí.

A proč demonstrace v německých městech proběhly 4. března 1919? Když už bylo jasné, že Praha v pohraničí konání voleb nepřipustí, rozhodla se vláda Deutschböhmen svolat demonstrace na den, kdy se ve Vídni sejde na svém prvním zasedání nově zvolené Národní shromáždění. A tento den připadl na úterý čtvrtého března. Lidovým protestům již Praha i se svým vojskem zabránit nemohla.

Zde je nutné podotknout, že demonstrace nebyly svolány kvůli československým politikům v Praze, aby se jim ukázalo, že čeští Němci s nimi nechtějí žít v jednom státě. To oni dobře věděli. Celá akce byla uspořádána pro pařížskou mírovou konferenci. Tam směřoval výše uvedený vzkaz. A právě kvůli Paříži se čeští Němci domáhali práva na sebeurčení, neboť jak jsem již uvedl, bylo to heslo amerického prezidenta Wilsona. Tudíž u nich existovala naděje, že by právě proto mohlo být na mírové konferenci vyslyšeno.

Demonstrace 4. března 1919 v Kadani

Protesty 4. března 1919 zorganizovala německá sociální demokracie. Demonstracemi a generální stávkou v celém Deutschböhmen (včetně ostatních německých oblastí Čech a Moravy) chtěla sociální demokracie vyjádřit nesouhlasné stanovisko k tomu, že čeští Němci nemohli volit do vídeňského parlamentu. Proč právě německá sociální demokracie? Byla to strana, která v této době stála v čele politického života Deutschböhmen a uspořádáním manifestací si chtěla udržet iniciativu před ostatními stranami.

Demonstrace 4. března proběhla ve všech okresních městech německého pohraničí a zajisté i mimo ně. Tam, kde neměla sociální demokracie svou místní organizaci, se organizování ujala jiná strana. Pro tento den stály všechny strany v jednom bloku, i když mnohde byla sociální demokracie první mezi rovnými. Na demonstraci byli lidé upozorněni články v novinách či plakáty, o jejichž vylepení se postarali organizátoři. Jelikož byla demonstrace zároveň i generální stávkou, byly rozeslány žádosti také k ředitelům nejrůznějších podniků. Byli v nich požádáni, aby v určitou hodinu, počátek demonstrací nebyl centrálně určen, propustili své zaměstnance z práce, aby se mohli zúčastnit připravované akce.

V Kadani sociální demokracie rozesílala takovýto leták: „Vaše blahorodí! Dělnictvo Deutschböhmen bude v úterý 4. března 1919 ve 3 hodiny odpoledne pořádat ve všech okresních městech velké manifestační shromáždění. Účelem tohoto

shromáždění je zastavit co nejostřejším bojem útlak a útlač, je muž je vystaven německý národ. Hospodářská a politická nouze obyvatelstva nutí proletářské organizace otevřeně a ve velkých, účinných lidových shromážděních obžalovat ty, kteří za to nesou odpovědnost. Také dělnictvo kadaňského okresu pořádá 4. března po čtvrté hodině odpolední v Kadani lidové shromáždění s tímto obsahem: WILSONŮV požadavek na PRÁVO SEBEURČENÍ a situace DĚLNICTVA. Prosíme Vaše blahorodí, aby dal dělníkům v podniku v úterý odpoledne volno.“

Každá demonstrace měla svůj specifický průběh. Centrálně byla dána jen témata protestů, právo na sebeurčení vyjádřené Wilsonovými 14 body a postavení dělnictva v Deutschböhmen. Přes svou specifičnost si byly protesty v mnohém podobné. Podobnost vycházela především z jednotných vnějších podmínek, v nichž se nalézalo obyvatelstvo Deutschböhmen. Jediné, v čem se od sebe odlišovaly, bylo, do jaké míry se dav protestujících v různých městech dostal do potyček s československými vojáky. Díky tomu se ze všech měst Deutschböhmen vydělila skupinka šesti měst a městeček, kde bylo při střetech s vojáky zastřeleno v den protestů téměř 30 lidí. K obětem na životech došlo v Kadani, Karlových Varech, Chebu, Ústí nad Labem, Stříbře a Hostinném. Ztráty na životech zaznamenaly však i ve Šternberku, v provincii Sudetenland, kde bylo zastřeleno 15 německých civilistů a 2 českoslovenští vojáci.

Konkrétní průběh kadaňské demonstrace zpracovala PhDr. Kateřina Mertová, z jejíž práce čerpám.

V Kadani vše začalo v 16 hodin. Na tuto dobu svolala německá sociální demokracie do zahradní restaurace Štřelnice protestní schůzi na téma: „Wilsonovy požadav-

ky na právo sebeurčení a postavení dělnictva“. V souladu s pokyny okrskového velitelství v Chomutově, a také vzhledem k pověstem o problémech ve městě, dal velitel posádky npor. Třešňák v půl šesté ráno rozkaz, aby byla kulometem zajištěna budova pošty na náměstí čp. 65 (dnes se jedná o budovu ČSOB). Kulomet byl umístěn do prvního patra, odkud měl střelec náměstí plně pod kontrolou.

Již dopoledne došlo ke shlukování menšího počtu lidí na náměstí. Hlavní děj se však začal odvíjet až po 14. hodině, kdy se na náměstí začal srocovat větší dav protestujících. Okolo třetí hodiny prošel městem průvod demonstrantů z Klášterce nad Ohří a zamířil na schůzi do Střelnice. Kláštěrečtí později do událostí nijak nezasáhli, proto jejich působení můžeme pro další popis pominout.

Od obsazení Kadaně vojskem vlála na radnici československá vlajka. Nyní se tam ale vedle ní objevil i německý prapor. Třešňák reagoval tím, že na radnici poslal hlídku se vzkazem, že proti praporu nic nemá, ale československá vlajka musí zůstat vyvěšena. Za to se mu zaručila celá městská rada.

Německý prapor přivítal dav na náměstí s nadšením, které jen podpořilo to, že se atmosféra začala stávat agresivní. Proto dal Třešňák uzavřít vojenským kordonem Zámeckou ulici (dnes Tyršova), aby tak zamezil přístupu demonstrantům ke kasárnám na hradě, až půjdou na Střelnici na svolanou schůzi. Protestující dav, ač měl možnost vydat se na schůzi jinou cestou, se začal na truc domáhat průchodu kolem kasáren. Vojákům, kteří podle rozkazu přehradili ulici, začal nadávat, vyhrožovat a plival po nich. Dokonce se při potyčce podařilo demon-

strantům zatlačit kordon trochu zpět do ulice. Aby předešel další eskalaci situace, dohodl se Třešňák se starostou města Herglem, že průchod kolem kasáren uvolní. Při následném pochodu kolem hradu někteří protestující napadali zde stojící vojáky.

Na základě těchto událostí usoudil velitel posádky, že později pravděpodobně dojde k dalšímu napadání vojáků hlídkujících ve městě. Zároveň se obával toho, že by dav mohl zaútočit na kasárna, neboť i takové zprávy kolovaly. Nechal proto posílit hlídky na exponovaných místech, na poště a u kasáren. Navíc do všech tří ulic, které z náměstí směřovaly ke hradu, dal postavit vojenské kordony. A pro jistotu rozkázal umístit kulomet do hotelu Austria (dnes bývalý hotel Svoboda), který měl jistit kulometnou posádku na poště. Všichni vojáci později vypověděli, že měli zakázáno použít zbraně s výjimkou nutné sebeobraně. Přesnější instrukce ale nedostali.

Schůze na Střelnici se v civilním převlečení zúčastnil i jeden voják z posádky, Rudolf Gloss. Vojáci chtěli mít informace o tom, co se děje. Totiž posádka na základě zpráv z velitelství, které ji informovalo o připravovaných protestech, a díky pozorování ruchu ve městě, který se nápadně před čtvrtým březnem zvýšil, tušila nějakou velkou akci. Vojáci si všimli, že atmosféra ve městě je velmi napjatá, díky čemuž sami částečně znervózněli a s napětím čekali, co se bude dít. Proto byl zvěd na schůzi do Střelnice vyslán.

Podle jeho výpovědi byl začátek velmi agresivní a zazněly zde výzvy k útoku na kasárna. Gloss se proto pokusil odejít, aby informoval velitele, ale tím na sebe upoutal pozornost. Byl poznán a musel se zachránit útě-

kem. To znamenalo skočit z prvního patra restaurace na vydlážděný venkovní dvůr. Přitom si měl zlomit nohu, ale i s tímto zraněním se dovedl do kasáren, kde o všem informoval velitele. Toto sdělení vojákům na klidu nepřidalo.

O dalším průběhu protestní schůze nejsou přesné informace. Ví se jen, že na jejím konci vyzval starosta města přítomné, aby se opět vrátili na náměstí, avšak aby dodržovali klid a pořádek a vyvarovali se dalších potyček.

Poté, co demonstranti odešli na schůzi, náměstí téměř osiřelo a s ním i budova radnice. Toho využil městský radní Schlupeck se šamotářským dělníkem Moritzem, vystoupili na radniční věž a vyvěsili zde rudý prapor, symbol sociální demokracie. Prázdné věže využil i hudebník Weber, který se zaštitil jménem starosty a strhl zde vyvěšenou československou vlajku. Toho si všimli vojáci, proto byla z kasáren vyslána hlídka s rozkazem k jejímu opětovnému navrácení. Vyslaná hlídka vrátila československou vlajku na místo, ale bez rozkazu sejmula německý a rudý prapor. Dva z vojáků zůstali u vchodu do radnice, zbytek se vrátil na hrad.

Mezi půl pátou až šestou hodinou skončila schůze na Střelnici. Část schůzujících odešla domů, ovšem většina z nich, více než tisíc osob, se vrátila na náměstí. Tito lidé cestou zpět opět napadali hlídkující vojáky, kteří střežili přístup ke kasárnám.

Vracející se dav přišel na náměstí právě ve chvíli, kdy na radnici visela pouze československá vlajka. Jakmile si toho protestující všimli, začali velmi bouřlivě nesouhlasit a dožadovali se navrácení německé vlajky. Díky sporu o vyvěšené vlajky začaly události dostávat vlastní spád,

neboli organizátoři na německé straně a velitel s důstojníky na straně československé začali nad svými lidmi ztrácet kontrolu.

Třešňák na německý požadavek reagoval tím, že vyslal na radnici další hlídku s instrukcí, aby nabídla kompromisní řešení. Měla se vyvěsit rudá vlajka jakožto symbol strany, která protesty pořádala. Ovšem pokud budou lidé trvat na německém praporu, mělo se přistoupit i na to. Než však hlídka došla k radnici, některý z německých demonstrantů už vlajku vyvěsil. Byla však níže než vlajka česká. Samotný akt vyvěšení praporu přijal dav dole s povděkem a začal na oslavu zpívat německou nacionalistickou píseň *Wacht am Rhein*. Zároveň však zavládlo rozhořčení nad potupným umístěním, tedy že je níže než vlajka československá.

Mezitím se dav na náměstí rozdělil do dvou skupin. Větší část, kde byly většinou ženy s dětmi, postávala v centru náměstí pod sloupem Svaté Trojice a dění jen pozorovala. Menší aktivní skupinka složená převážně z horkokrevných studentů a mladých lidí se snažila prodrat do radnice a byla soustředěna u jejího vchodu. Počínala si přitom velmi agresivně. Holemi ohrožovala samotného starostu města, který jim společně s městskými strážníky bránil k průniku do budovy. Mladíci na ně křičeli, oháněli se holemi, přičemž tloukli do radničního podloubí.

V této fázi se u radnice objevila hlídka vyslaná vyjednávat o prapor. Samotným náměstím prošla více méně v klidu, ale u radnice ji obklopila rozvášněná omladina, která ji s vysokou dávkou pravděpodobnosti začala napadat. Část hlídky vešla dovnitř radnice s úmyslem do-

stat se na věž, neboť zde měla být údajně skupinka lidí snažící se strhnout československou vlajku. Zbytek hlídky zůstal před vchodem.

Následující kritický moment, kdy došlo ke střelbě, byl oběma stranami líčen naprosto rozdílně. Vojáci ve svých výpovědích popisovali bití, útoky kameny a snahu demonstrantů dostat se k jejich zbraním. Někjaký student měl následně zamířit na jednoho z vojáků a také vystřelit. Ovšem v tom samém okamžiku byl tento voják sražen jiným civilistou, takže jej výstřel minul. Po střelbě studentovi vystřelil další člen hlídky, vojín Ženatý. Tento výstřel či výstřely pochopili ostatní vojáci v kordonech a u kulometu na poště jako bezprostřední ohrožení svých kamarádů u radnice a zahájili střelbu do davu.

Kadaňští popisovali bezprostřední chvíle před střelbou jinak. Mluvili o šarvátce u radnice, během níž měl jeden mladík hodit po jednom z vojáků kouskem zaschlé malty, která zde byla kvůli probíhající opravě radnice. Tento důvod ke střelbě ostatně oficiálně uváděla i kadaňská radnice. A právě na toto hození maltou měl jeden z vojáků reagovat výstřelem z pušky.

Dnes už nejsme schopni, pokud se neobjeví nějaký neznámý pramen popisující nestranně tyto události, přesně určit, kdo zavinil střelbu. Každopádně následky byly zdrucující. Jakmile se ozvalo střelení od radnice, vojáci v kordonech uzavírajících náměstí reagovali spontánně. Zamířili pušky do davu a stiskli spouště. Stejně tak je prokázáno použití kulometu na poště. Právě jeho střelba měla ty největší následky.

Podle výpovědi velitele kulometu a zároveň jeho střelce, vojína Šťastného, zahájil palbu v okamžiku, kdy za-

zněl výstřel od radnice a zároveň někdo vystřelil na budovu pošty. Střela měla proletět kolem jeho hlavy a zarýt se do zdi, kde měla být později nalezena. Další výstřel měl zasáhnout kamna umístěná v místnosti. Na základě těchto výstřelů se cítil být střelec ohrožen do té míry, že střelbu z kulometu považoval za přiměřenou obranu. Ovšem jak uvedl, nestřílel do davu, ale před něj. Vystřelil celkem dvakrát, ale nejednalo se podle jeho slov o žádnou kropicí palbu. Celkem mělo být vystřeleno 54 až 58 nábojů. Počet vystřelených nábojů u vojáků s puškami nikdo nesledoval, takže dnes si už nemůžeme udělat obrazy o tom, kolik střel bylo celkem vystřeleno.

Jakmile dozněla střelba na náměstí, pamětníci vzpomínají, že obě dvě strany zůstaly na chvíli stát v němém úžasu. Každý z přítomných byl zděšen tím, co se stalo. Následně byly vyslány hlídky, které měly zajistit, aby se lidé zdržovali ve svých domech. To se ale nesesetlo s pochopením obyvatel, neboť ti si mysleli, že vojáci chtějí dobít raněné. Došlo k dalším slovním útokům a vzájemnému napadání, ale naštěstí už bez střelby.

V restauraci Slunce byla ihned zřízena provizorní ošetrovna, kde byly prováděny nejnnutnější lékařské zákroky. Další provizorní ošetrovny byly vytvořeny na stanici kadaňské městské policie, v děkanském kostele a v několika domech na náměstí. Zraněných bylo tolik, že kromě kadaňské nemocnice se o některé musela následně postarat i nemocnice v Chomutově. Sem se převážily především vážnější případy, na které Kadaň nebyla náležitě vybavena.

Bezprostředně po střelbě či krátce po ní zemřelo v Kadani 20 lidí. Mezi mrtvými byl poměrně vysoký počet

žen a mladších osob. Jak jsem naznačil výše, bylo to způsobeno tím, že výstražná dávka z kulometu umístěného na tehdejší poště, se odrazila do přihlížejícího hloučku žen a dětí u morového sloupu. Do pohřbu, který byl vypraven 8. března, se počet zemřelých navýšil na 24 osob. Kromě zastřelených demonstrantů bylo i velké množství zraněných. Jednalo se přibližně o 80 lidí. Některá zranění byla vážná a poznamenala postižené osoby až do konce života. (U počtu zastřelených na kadaňském náměstí se lze často setkat i s počtem 25 mrtvých demonstrantů. Já vycházím z čísla, které bylo uvedeno v den pohřbu).

Okolo kadaňské demonstrace se ihned vyrojily dohady, že vojsko použilo haagskou konvencí zakázané střely dum-dum. (Jedná se o nábojnici s useknutou špičkou, takže při jejich použití vznikají velmi bolestivá tříštivá zranění. Tyto teorie se objevily právě na základě typu zranění, které někteří demonstranti utrpěli.)

Zprávy o údajném použití zakázané munice se dostaly do světa a dodnes je o tom část lidí přesvědčena. Skutečnost je ovšem jiná. Když voják střílející výstražnou dávku z kulometu mířil do země, narazily kulky na kamení. Díky tomu se zdeformovaly tak, že ve výsledku fungovaly právě jako zakázané střely dum-dum. Jednalo se tedy o nešťastnou náhodu, s kterou střelec určitě nepočítal.

Při vyšetřování ze strany kadaňské radnice se objevila svědectví, že nestřílel jen jeden kulomet, ale také kulomet umístěný v tehdejšímu hotelu Austria (dnes bývalý hotel Svoboda). Ovšem tyto zprávy se nepotvrdily. Kdyby tomu tak skutečně bylo, následky střelby by byly daleko horší.

Ihned po události se rozběhlo několik úředních vyšetřování. Z československé strany věc vyšetřovala sama

posádka v Kadani, dále pak zemské velitelství, konkrétně major Hrbek. Ten vycházel z posádkového vyšetřování a z výslechů jednotlivých vojáků. Výsledkem je zpráva obhajující jednání vojáků. Vina měla náležet jen německé straně. O tuto Hrbkovu zprávu se pak opírala i zpráva zemského velitele vojska z 12. března pro ministerstvo národní obrany. Není tedy divu, že také zemský velitel jednání vojáků obhajoval a nehledal u nich vinu.

Za německou stranu vše oficiálně vyšetřovalo kadaňské vedení radnice v čele se starostou Herglem. Na základě výpovědi svědků – účastníků demonstrace, byla jednoznačně přisouzena vina československým vojákům. Obě strany si potvrdily svůj pohled na věc a nehodlaly z něho ustoupit.

Pozdější zkoumání historiků bylo schopno některé mýty vyvrátit, například ten o použití dum-dum střel. Ovšem určit, kdo nese zodpovědnost za střelbu na kadaňském náměstí, už není nikdo schopen.

Zajisté z individuálního hlediska existoval určitý člověk, který jako první kvůli nějaké pohnutce zmáčkl spoušť, nebo vyvolal záminku, že v jejím důsledku musela být zbraň použita kvůli sebeobraně. Ovšem tato věc není při otázce – PROČ SE STŘÍLELO – nejdůležitější. Jako důležitější je třeba položit otázku, jak se stalo, že se 4. března 1919 proti sobě postavili lidé, kteří nakonec na sebe stříleli? Tímto se samozřejmě nechci vyhnout individuální zodpovědnosti, ale tuto problematiku vidím jako důležitější, protože se stala hybatelem dalšího dění.

Když se na situaci podíváme nejširší optikou, ve své podstatě v pohraničí pokračovala válka. Byly zde dva „generální štáby“, jeden představovala československá vláda

v Praze, druhý vládá Deutschböhmen toho času ve Vídni. Jejich vojska byla složena na jedné straně z československých vojáků, kteří mnohdy strávili roky v nedávno ukončené válce. Na druhé straně se jednalo o německé civilní obyvatelstvo, kde bylo také množství demobilizovaných vojáků rakousko-uherské armády, tudíž ani zde nechyběly válečné zkušenosti a určitě i doma ukryté zbraně.

Obě strany byly přesvědčeny o své pravdě a podle toho se také chovaly. A máme-li zde takové podmínky, nelze se nakonec divit, že došlo ke střelbě. Válka je prostě taková.

Samozřejmě se nejednalo o regulérní válku v poli, ale o válku, která probíhala na diplomatickém poli a také v ulicích měst. (Tehdy šlo o novum, dnes je podobný druh konfliktu daleko běžnější, například války v bývalé Jugoslávii měly velmi podobný charakter.) Jedna strana hájila své nároky na svůj nový stát, druhá bojovala o to, v jakém státě bude mít svůj domov.

Největší díl zodpovědnosti za mrtvé na náměstích vidím proto u politických reprezentací. Praha poslala do pohraničí vojsko, které se tam chovalo často jako na dobytém území. Zemská vláda Deutschböhmen pak – u německých obyvatel již zvednuté protičesky zaměřené emoce – volební agitací rozbouřila do té míry, že během demonstrací nešly už často korigovat. Tehdy pak stačil nějaký malý spor, který by jinak nebyl důležitý, a v lidech povolily veškeré zábrany, že začali napadat vojáky se zbraněmi. A těm také stačilo už málo, aby místo rozvážného jednání, zmáčkli spoušť. Proto tvrdím, že obě strany nesou svůj díl viny.

Střety v dalších městech

Při popisu demonstrací v dalších městech pohraničí vycházím ze zpráv, které zaslaly jednotlivé městské rady zemské vládě Deutschböhmen do Vídně.

Ve Stříbře se konalo lidové shromáždění na náměstí za účasti zhruba jeden a půl tisíce lidí. Z balkónu hotelu k nim promluvil místní představitel sociální demokracie. Poté se dav vydal městem, prošel několik ulic a vrátil se opět na náměstí. Zde pak na znamení ukončení demonstrace zazpívali demonstranti píseň „Deutschland, Deutschland über alles“. Někteří lidé zpívali s textem v rukou. Městský strážník českého původu reagoval na německou hymnu tak, že začal některým lidem tyto texty vytrhávat. Dotyční se omezili na to, že na něho volali „pfui“ a nic víc. Podle zprávy vedení města i to prý stačilo k tomu, aby skupinka asi patnácti vojáků, kteří stáli rovněž na náměstí, začala střílet do davu. Jednoho člověka zastřelila, jednoho těžce a jednoho lehce zranila.

Střet občanů Chebu s vojskem se na rozdíl od zbytku měst neudál čtvrtého, ale již třetího března. Ten den vylepili vojáci po celém městě prohlášení plukovníka Slezáčka, jenž byl velitelem pro československé vojsko v Deutschböhmen. Němečtí obyvatelé v něm byli nabádáni ke klidu. Plakáty se nesetkaly s pochopením a především studenti je začali strhávat, na což zareagovala chebská posádka tím, že několik takových studentů zatkla. Jakmile se to rozneslo po městě, vytvořil se nový zá-

stup studentů, který se zpěvem došel ke kasárnám, kde se dožadoval propuštění uvězněných. Jak je pak uvedeno v chebském kalendáři pro rok 1920, začali vojáci do studentů střílet bez jakékoliv výzvy k rozchodu či bez jakéhokoliv upozornění. Výsledkem byli tři mrtví lidé. Popravdě vojáci určitě do studentů bez nějakého důvodu nestříleli. Zajisté i zde musel vzniknout spor mezi oběma stranami, který následně vygradoval do tragického konce. Stejně tak jako ve Stříbře.

V Karlových Varech se ozývala střelba po dva dny. Samotná demonstrace za právo na sebeurčení 4. března proběhla v poměrném klidu. Zúčastnilo se jí na 18 až 20 tisíc obyvatel. Problémy nastaly až později. Lidé se z místa shromáždění přesunuli před hotel *Trautwein*, sídlo místní posádky. Zde začalo docházet ke střetům s venku stojícími vojáky. Demonstranti vojákům nadávali a křičeli na ně „*pfui*“ nebo „*odchod*“. Podle Milana Augusta, jenž se věnoval zpracování karlovarské demonstrace, někdo z davu vystřelil na čs. poddůstojníka, který se snažil utiшит dav. Reakcí vojáků na tento výstřel byla spontánní střelba do davu. Na místě zůstali čtyři mrtví a čtyři lidé zemřeli později na následky zranění. Nezávisle na srážce před hotelem byla během dne napadena jedna patrola vojáků davem, když se vracela z nádraží do kasáren. Výsledkem byli tři těžce zranění vojáci, dva utrpěli bodná zranění, jeden na hlavě, druhý měl poraněné plíce, třetí z nich byl postřelen na hlavě. Dne 5. března pak procházela jedna hlídka po městě, kde se dostala do sporu se skupinkou lidí, která četla noviny vyvěšené na jednom z obchodů. Vojáci chtěli jednoho člověka ze skupinky zatknout. Když se ostatní začali

ptát na důvod zatčení, vznikl spor, při němž opět došlo ke střelbě. Neví se přitom, která za stran začala střílet dřív. Výsledkem byl jeden mrtvý student, který neměl se sporem nic společného.

Demonstrace v Ústí nad Labem také měla dramatický průběh. V materiálech se mluví o napadení vojáků davem, jenž se pokusil vojáky odzbrojit. Ve zmatku, který následoval, se ozvala střelba, jež zabila jednoho člověka. Pokus o napadení proběhl i u vojenské strážnice, kde se už schylovalo ke střílení. Situaci zachránil přiběhnuvší předseda okresního národního výboru, který přiměl vojáky, aby se stáhli do strážnice. Dav se prý pak pokusil napadnout samotné představitele výboru, ale tomu zabránila městská policie. Také v Ústí dav požadoval strhnutí československého praporu a vyvěšení německého. Situace se však naštěstí nevyhrotila jako v Kadani, takže počet mrtvých nebyl tak vysoký.

V Hostinném se konala demonstrace dvou tisíc lidí na náměstí. Podle zprávy městské rady určené pro vládu Deutschböhmen začali z ničeho nic bez jakékoliv výzvy střílet vojáci do protestujících. Výsledkem střelby byli dva mrtví lidé a několik zraněných.

V moravském Šternberku probíhal 4. březen poněkud jinak. Zde aktivita vycházela jednostranně ze strany místních obyvatel. Den začal pro demonstranty již ve 4 hodiny ráno na Českoslováky řízeném vlakovém nádraží, kde se skupinka Němců dožadovala zastavení práce, aby tak byla potvrzena vyhlášená generální stávka. Přes počáteční německý úspěch zajistili přece jenom posílení českoslovenští vojáci pokračování práce železničářů. Děj se pak přesunul na náměstí. Kolem osmé hodiny

se zde začal srocovat dav lidí, kteří zanedlouho v čele s asi dvaceti mladíky obsadili okresní hejtmanství, kde úřadovali českoslovenští úředníci. Úspěch byl potvrzen vyvěšením německé vlajky. Po obsazení hejtmanství se lidé přesunuli před vojenskou strážnici, v níž se zrovna nacházelo sedm vojáků. Ti se snažili bránit, avšak podlehlí přesile, byli zbiti a odzbrojeni. V tuto chvíli se už z náměstí ozývala střelba. Dva vojáci, kteří byli ráno napadeni davem, dovedli mezitím posilu v počtu 21 vojáků, kteří spěchali na pomoc napadeným. Prodírali se davem, jenž se je snažil odzbrojit. Náhle zazněl výstřel a k zemi padl jeden československý voják. Vojáci zahájili v tu ránu palbu do davu, který se po třetí salvě rozutekl, avšak z postraních uliček palbu opětoval. Posila se z centra začala stahovat pronásledována davem. Obě strany přitom po celou dobu po sobě střílely. Po jedné ráně z davu padl další československý voják. Tento však byl německé národnosti. Situaci posádka ovládla až poté, co byly do centra přineseny kulometry a vojáci z nich vystřelili výstražnou dávku do jedné ze zdí. Po ní přestalo obyvatelstvo střílet. Výsledkem boje bylo 15 mrtvých obyvatel města a 2 vojáci.

Panují rozpory v otázce, kolik lidí během demonstrací přišlo o život. Zdá se, že u vojáků je to jisté. Dva, jeden československé a druhý německé národnosti, a oba ve Šternberku. Kromě mrtvých byli i zranění vojáci. Ti se pak nacházeli ve více městech.

Nejasnosti jsou u německých obyvatel. Zde se čísla rozcházejí. První novinové zprávy hovořily o stovkách mrtvých a zraněných. Některé z nich byly otisknuty i v zahraničním tisku. Historické výzkumy uvádějí

počty od 72 do 40 mrtvých. Mé počty, u měst v Deutschböhmen, vycházejí ze zpráv, které poslaly městské rady v provincii vládě Deutschböhmen, aby ji informovaly o průběhu demonstrací, případně o počtu mrtvých. V Kadani zemřelo bezprostředně po střelbě či krátce po ní 20 lidí, v Karlových Varech 5, v Chebu 3, v Hostinném 2 a v Ústí nad Labem i ve Stříbře 1 člověk. Celkově tedy 32 lidí. Budeme-li počítat zastřelené jen při demonstracích 4. března, zmenší se nám počet o 3 lidi v Chebu (3. březen) a o jednoho člověka v Karlových Varech (5. březen). Tedy bezprostřední bilance demonstrací 4. března 1919 v Deutschböhmen je 28 lidí. K těmto mrtvým je nutno ještě připočítat mrtvé ze Šternberku. Podolský s Fialou vycházeli při počtu zastřelených civilistů z parte, kde bylo uvedeno 15 jmen. Po sečtení je to tedy 43 lidí a připočteme-li k tomu i dva zastřelené československé vojáky, činí bilance všech zastřelených 4. března v Československu 45 lidí.

K tomu je nutno připočítat ale ještě i ty, kteří zemřeli 3. a 5. března, a ty, kteří podlehlí svým zraněním. Počet mrtvých se zvýšil v Kadani v důsledku podlehnutí utrpeným zraněním z 20 na 24, a v Karlových Varech z 5 na 9 osob. Dohromady zemřelo v Deutschböhmen od 3. do 5. března 1919 40 lidí. S lidmi ze Šternberka činí počet 55 německých obyvatel Československa. A přičteme-li k tomu dva československé vojáky, máme tu 57 obětí tří březnových dnů.

Každopádně se jednalo o největší protesty, které se udály v prvorepublikovém Československu. Ani pozdější demonstrace za světové hospodářské krize nebyly tak rozsáhlé.

Jak bylo uvedeno výše, konečné rozhodnutí mělo padnout na Pařížské mírové konferenci. To se stalo 10. září 1919, kdy Německé Rakousko podepsalo na zámku v Saint-Germain mírovou smlouvu s vítěznými mocnostmi. V rámci této smlouvy se vzdalo svých nároků na německé pohraničí v Československu. Současně s tím ukončila svoji činnost i zemská vláda Deutschböhmen, která tak ztratila smysl své existence.

Právní dohry

Právním dohrám kadaňské demonstrace se věnoval ve své diplomové práci „Dohra a důsledky tzv. kadaňských událostí ze 4. 3. 1919“ Petr Kožíšek. (Nutno podotknout, že 28 z celkových 96 stran textu diplomové práce tohoto „kolegy“ pochází z mé bakalářské (18 stránek) nebo diplomové práce (10 stránek) bez uvedení náležitých citací. Ovšem i přes jeho úspěšnou kopírovací práci uvedl některé nové informace, jež použiji.)

Jak bylo již uvedeno, z československé strany prošetřovala činnost vojska při demonstracích armáda. Ačkoliv vyšetřující zpráva majora Hrbka, a také všechny ostatní zprávy, se nesla v pozitivním duchu vůči zasahujícím vojákům, bylo přesto dne 26. března 1919 zahájeno trestní stíhání u vojenského divizního soudu v Terezíně proti pěšákům Šťastnému a Ženatému.

Vojenské vyšetřování provázely problémy. Kadaňská jednotka byla z města krátce po demonstraci přemístěna a jednotliví vojáci, kteří byli obviněni nebo je bylo potřeba pouze vyslechnout jako svědky, byli přeloženi do nejrůznějších koutů republiky. Pokud možno co nejvzdálenějších.

Terezínský divizní soud musel při svém pátrání spolupracovat se soudy v Chomutově, v Košicích, případně v Užhorodě. Oba dva nejvzdálenější soudy vždy poslaly do Terezína zprávy, že hledaní vojáci se už v jejich obvodě nenacházejí. Vzhledem k těmto zmatkům se nepo-

dařilo vyslechnout všechny požadované vojáky. Ovšem na základě toho mála, co se podařilo shromáždit, byla divizním soudem v Terezíně 10. listopadu 1920 pro obžalované navržena amnestie, jelikož „...nelze prokázat úmysl vražedný neb úmysl těžkého ublížení na těle“. Následně 6. prosince upustil vojenský prokurátor od stíhání všech vojáků z Kadaně a zažádal, aby byly spisy předloženy na ministerstvo národní obrany.

Kromě armádního vyšetřování a šetření kadaňské radnice se rozběhlo také soudní vyšetřování u civilního krajského soudu v Mostě. Bohužel soudní spisy byly někdy ve dvacátých nebo třicátých letech ztraceny samotnou kadaňskou radnicí, když si je v určitý moment vyžádala na mosteckém soudu. Informace o tomto řízení tak máme ze spisu okresního soudu v Chomutově, který pro mostecký soud vyslyšel chomutovské lékaře a některé další svědky.

Samotné vyšetřování začalo krátce po březnové demonstraci, kdy byla přijata žaloba proti neznámým pachatelům, a skončilo v roce 1924. Mimo jiné se v tomto spise objevuje výpověď chomutovského primáře, že na základě zranění musela jedna oběť zemřít po zásahu dum-dum střely. Konečný verdikt tohoto soudu nakonec zněl, že vina za smrt leží na demonstrantech a samotných mrtvých, neboť ti vyprovokovali vojáky k použití zbraně.

Německé vyšetřování demonstrace bylo vedeno také na více frontách. Jako první věc vyšetřovala kadaňská městská policie. Její popis události je totožný s tím, co vyšetřila a popsala následně kadaňská radnice, o čemž jsem již psal výše. Oficiální radniční zpráva byla vydána k 7. březnu 1919. Vedení města pak podrobněji svoji

zprávu rozvedlo v dubnu, kdy ji zaslalo na ministerstvo vnitra. Ve své podstatě uvádí to, co se stalo pozdějším oficiálním německým pohledem. V Kadaně se konala klidná demonstrace v počtu asi 8000 lidí. Vše probíhalo bez problému až do sporu o vlajku. Podnětem ke střelbě mělo být hození maltou jedním mladíkem na vojáka, jehož výstřel se stal podnětem pro masivní palbu do pokojného davu. Lidé se začali schovávat v postraníích uličkách a domech. Na raněné, kteří se pokoušeli vstát, byla znovu vedena palba. Tato verze se později stala propagandistickou verzí sudetských Němců a byla často využívána ve vyhrocených letech před koncem první československé republiky.

Ve zprávě bylo dále uvedeno, že část zraněných se chystá k podání žaloby za ztrátu pracovní způsobilosti. Kromě toho se zde píše o nutnosti postarat se o pozůstalé a zraněné formou odpovídající sociální podpory. V této věci se rozjela i deputace městské rady k prezidentu republiky Masarykovi. Mělo jí být slíbeno, že celá věc bude pošetřena a že stát zaplatí všechny náklady na zaopatření pozůstalých a raněných s trvalými následky. Současně měly být uhrazeny také náklady spojené s pohřbem.

V této zprávě se již zmiňuje Výbor pozůstalých pro podporu březnových poškozených, který měl zajišťovat komunikaci se státními úřady za účelem výplaty požadovaného odškodnění. Výbor vznikl 25. března 1919. Ač bylo zprvu kadaňským přislíbeno rychlé jednání, vše se začalo velmi protahovat. Výbor nejprve jednal s ministerstvem obrany, které po čase předalo agendu na ministerstvo vnitra. Aktivita ze strany ministerstva vnitra se projevila až v lednu 1921, kdy se sešla komise, která

stanovila na základě pečlivé kontroly majetkových poměrů a lékařských prohlídek jednotlivých žadatelů výši náhrady pro každého z nich. Částky, které komise stanovila, byly v porovnání s tím, co kadaňští požadovali, velmi malé.

I když byl tento návrh na stole, spory o vyplacení nyní už určených částek, trvaly dále. Stát totiž celé jednání s výborem zamotal do mnoha právních kliček. Konečným výsledkem bylo, že z původního seznamu 56 žadatelů, který byl vypracován komisí v lednu 1921, bylo nakonec odškodněno pouze dvanáct pozůstalých osob a sedm raněných. Z původní celkové částky, jež měla pokrýt všechna odškodnění a kterou komise navrhla ve výši 2 488 103 koruny, zbyla nakonec skromná suma 159 000 korun.

Výbor se s tím nesmířil a díky dalšímu jednání s ministerstvem obrany byly následně ještě do konce roku 1921 vyplaceny ve dvou vlnách jednotlivým pozůstalým různě vysoké částky v hodnotě nejprve 18 000 a poté ve výši 25 000 korun. Část z těchto peněz byla rozdělena mezi poškozené, kteří již byli odškodněni, část šla lidem, kteří byli dříve opomenuti. Po všech peripetiích ve vyjednávání se státem ale nakonec zůstali i tací, kteří se od něho žádného odškodnění nedočkali.

Vedle odškodnění ze strany státu, vznikaly i dobročinné sbírky mezi německým obyvatelstvem, z nichž byla rozdělována pomoc nejvíce postiženým. Takto rozdělené sumy často pomohly, ale i tak se část zraněných a pozůstalých dostala do hmotné nouze.

Propagandistické zneužití

Demonstrací a hlavně jejich obětí se v průběhu následujících let zmocnila sudetoněmecká a později nacistická propaganda. Z tragicky zemřelých, kteří měli být mementem, jak končí vyostřené politické spory, se staly první sudetoněmecké oběti českého šovinismu, tak zvaní Märzgefallene (Březnový padlí).

Jejich mučednická smrt byla pravidelně připomínána při smutečních tryznách. Čím více sílily spory mezi pražskou vládou a zástupci sudetských Němců, tím vehementněji se hrálo s touto kartou. Každoroční vzpomínkové shromáždění se postupně proměňovalo v manifestaci proti Československému státu.

Poté, co byla Kadaň v roce 1938 připojena k nacistickému Německu, začala radnice připravovat velký pomník, který by kadaňské mučedníky připomínal. Z památníku nakonec sešlo, ale k propagandistickému obrazu byly upraveny alespoň hroby na kadaňském hřbitově.

Krátce po Mnichovské dohodě rozběhla radnice v Kadani také obnovené vyšetřování březnové demonstrace. Opět se vyslychali tehdejší svědci, byly vypracovány nové pitevní protokoly. Tato snaha však narazila na ztracené soudní materiály, které byly u jednotlivých soudů vypracovány. Konkrétně když kadaňská radnice napsala žádost k mosteckému soudu o zapůjčení spisů týkajících se březnového případu, odepsal příslušný soudní úředník, že radnice si tyto spisy vyžádala již jednou a stále

je nevrátila. Též neúspěšně dopadla snaha o vydání spisů od tereziánského vojenského soudu. Ten již veškerou agendu předal do Prahy na zemské vojenské velitelství a nemohl tedy kadaňské žádosti vyhovět. Po těchto neúspěších bylo další vyšetřování zastaveno.

Závěr

Demonstrace, které proběhly v roce 1919 v německém pohraničí nově vzniklého Československa, nebyly náhodným jevem bez příčiny. Jednalo se o důsledek sporů mezi Čechy a českými Němci, které trvaly už několik desítek let. A zároveň to nebyl konec těchto třenic.

Spor o to, do jakého státu budou po nedávno ukončené světové válce patřit německé pohraniční oblasti, byl nakonec rozhodnut na Pařížské mírové konferenci. Vítězná mocnost se přiklonili k požadavkům Prahy. Veškeré německé snahy a tužby tak přišly vniveč.

Část českých Němců se s tímto rozhodnutím nikdy nesmířila. V následujících letech představovala v Československu iredentistickou skupinu, jejímž hlavním cílem bylo „osvobodit české a moravské Němce zpod českého jha“. Jejím prvním úspěchem bylo vybudování společné identity. Najednou se nemluvilo o Němcích z Čech, Moravy a Slezska, ale o sudetských Němcích. V dalším boji této skupině pomohla hospodářská krize, která s plnou silou dopadla na pohraniční oblasti. Sociální problémy, které krize s sebou přinesla, byly přetaveny v problémy národnostní a využity v boji proti Praze. Ze zahraničí těmto iredentistům pak po svém nástupu k moci pomáhal Adolf Hitler. Jejich boj byl vítězně ukončen Mnichovskou konferencí v roce 1938, kdy bylo rozhodnuto o odstoupení tehdejších Sudet Německu. To s sebou přineslo i nucený odchod lidí s československou

národností. Vrcholem těchto sporů pak byl odsun sudetských Němců po konci druhé světové války, kterým se měly tyto spory jednou provždy vyřešit.

Tímto „řešením“ bylo ukončeno soužití mezi Čechy a českými (sudetskými) Němci. Ve zpětném pohledu jejich vzájemný vztah představoval neustálou sinusoidu, kdy jednou byli nahoře Němci, podruhé Češi. Každé vítězství jedné strany v jednotlivém sporu znamenalo pak o to silnější zatvrzení u strany druhé spojené s touhou po odplatě, která získávala stále násilnější povahu. Samozřejmě že ne každý Čech a každý český Němec se účastnil těchto sporů. Byli i tací, kteří dávali přednost klidnému soužití. Avšak vždy byli překřičeni a pak už jen vlečeni ve víru událostí.

Tak snad dnes by se na obou stranách tato klidná síla mohla dostat ke slovu...

Použitá literatura a prameny

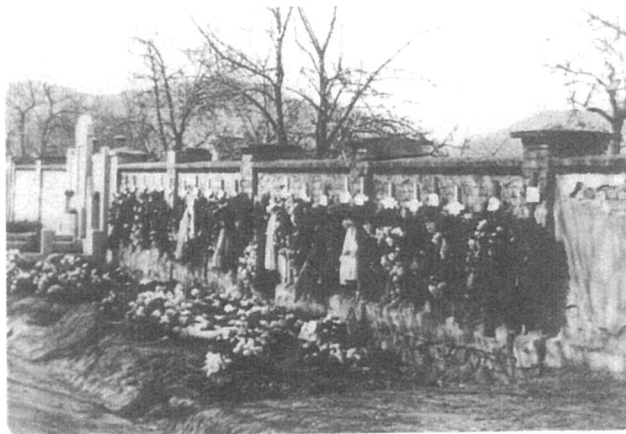
Jiří Kopica: Protesty německého obyvatelstva vůči Československu v březnu 1919 (Nepublikovaná bakalářská práce, FF UP Olomouc). Olomouc 1999.

Jiří Kopica: Zemská vláda Deutschböhmen (Nepublikovaná diplomová práce, FF UP Olomouc). Olomouc 2003.

Petr Kožíšek: Dohra a důsledky tzv. kadaňských událostí ze 4. 3. 1919 (Nepublikovaná diplomová práce, PF UK Praha) Praha 2005.

Kateřina Mertová: 4. březen 1919 v Kadani, Minulost západočeského kraje, roč. 28 (1992), s. 221–231.

Jiří Kopica: Zemská vláda Deutschböhmen v letech 1918 a 1919. In: Němci v českých zemích. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách. III/2004. Ústí nad Labem 2004, s. 5–66.

Pohřeb obětí. Smuteční věnce na hřbitovní zdi a hrobech obětí. / Begräbnis der Opfern. Trauerkränze an der Friedhofsmauer und auf den Gräben.

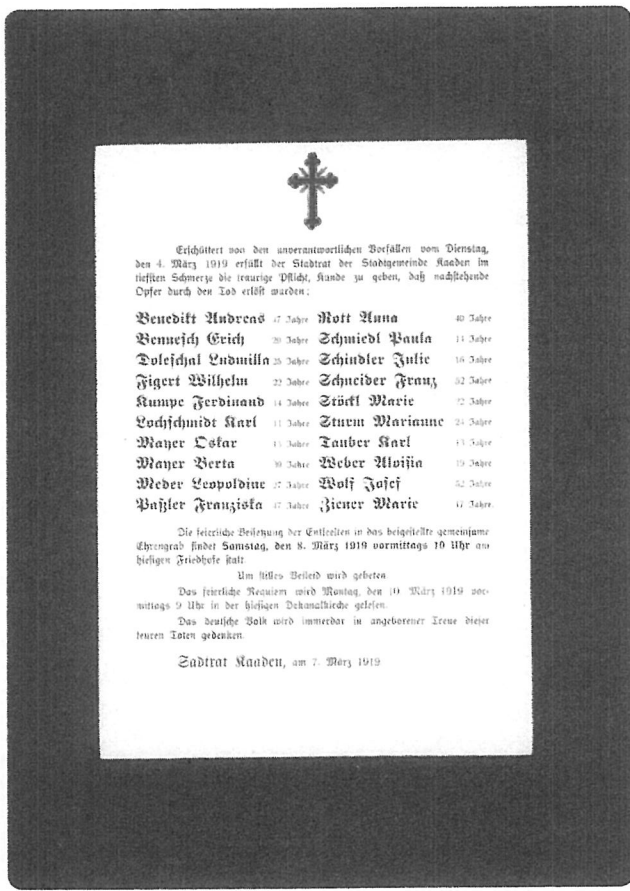
Pohlednice popisující německý pohled na demonstraci. Obrázek zachycuje stav bezprostředně po střelbě. / Ansichtskarte, die deutsche Anschauung auf die Demonstration beschrieb. Das Bild beschreibt die Situation unmittelbar nach dem Schießen.

Každoroční vzpomínkové akce se změnily postupně v manifestaci Sudetoněmecké strany v boji proti Československé republice. / Alljährliches Andenken änderte sich in die Manifestation der Sudetendeutschen im Kampf gegen der Tschechoslowakischen Republik.

Pohlednice, která byla prodávána po připojení Kadaně k nacistickému Německu. / Ansichtskarte, die nach dem Anschluss zu dem nazistischen Deutschland verkauft wurde.

Parte obětí, které vydala kadaňská radnice dne 7. 3. 1919. / Partezettel, der Kaadner Rathaus am 7. März 1919 drucken ließ.

Způsob zranění napovídá, že se jedná o oběť odražených kulek. Díky tomu se spekulovalo o použití střel dum-dum. / Verletzungsart bestimmt, das es um eine Opfer der abgeschneelten Schüsse handelt. Dank dessen wurde von der Benutzung der Schüsse „dum-dum“ spekuliert.

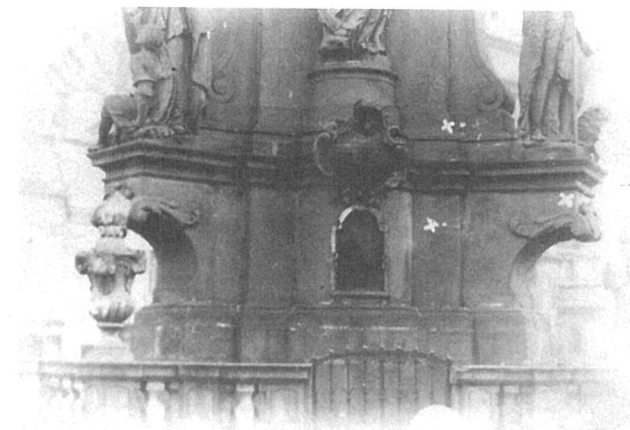
Pohřeb obětí proběhl 8. března 1919. Celý hřbitov byl zaplněn smutečními hosty. / Das Begräbnis fand am 8. März 1919 statt. Der ganze Friedhof wurde von Trauergästen voll.

Poděkování

Za poskytnuté fotografie a pomoc při naleznutí klidného azylu před hlučícími dcerami děkuji pracovníkům Státnímu okresnímu archivu Chomutov se sídlem v Kadani.

Dále děkuji paní překladatelce Mgr. Lence Kratochvílové za rychlý a přesný překlad.

A všem ostatním za trpělivost...

Stopy po střelbě na sloupu Nejsvětější Trojice. Poškození způsobily od země odražené kulky z kulometu. / Spuren von dem Maschinengewehr auf der Dreifaltigkeitssäule. Die Beschädigungen verursachten Schüsse, die sich vom Boden abschnellten.

Restaurace Slunce na náměstí se změnila na provizorní ošetrovnu. Tento snímek byl později prodáván jako pohlednice. / Restaurant Zur Sonne auf dem Marktplatz wurde zur provisorischen Ambulanz. Diese Aufnahme wurde später als Ansichtskarte verkauft.

Jiří Kopica
Boj o pohraničí.
Demonstrace 4. března 1919
v Československu

Vydavatel: Město Kadaň
Obálka, grafická úprava a sazba z písma Skolar
studio Lacerta (www.sazba.cz)
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
ISBN: 978-80-904493-8-1
Kadaň 2013

7451/2015

Jiří Kopica (1978) vystudoval historii a sociologii na FF UP v Olomouci. Působil v Městském muzeu v Kadani, Státním okresním archivu v Kadani a Regionálním muzeu v Žatci. Publikuje o tématu česko-německých vztahů se zaměřením na vznik Československa a různé regionální studie.

MĚSTO KADAŇ
Mírové nám. 1, 432 01 Kadaň
Tel./fax: + 420 474 319 550
www.mesto-kadan.cz